

रात्रशाळेतील शिक्षक शिक्षकेतर कर्मचा-यांच्या
सेवाशर्ती व अन्य सर्वसाधारण बाबीसंदर्भात.

महाराष्ट्र शासन
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: संकीर्ण-२०२२/प्र.क्र. ४/टीएनटी-१
चौथा मजला, विस्तार इमारत, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मादाम कामा मार्ग, मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२
दिनांक: ३० जून, २०२२.

वाचा :-

- १) शासन निर्णय क्रमांक: संकीर्ण-२०१६/प्र. क्र. ५८/टीएनटी-१, दिनांक १७.५.२०१७
- २) शासन शुद्धिपत्रक क्रमांक: संकीर्ण-२०१६/प्र. क्र. ५८/टीएनटी-१, दिनांक ८.६.२०१८
- ३) शासन निर्णय क्रमांक: संकीर्ण-२०१९/प्र. क्र. २८४/टीएनटी-१, दिनांक २५.७.२०१९
- ४) शासन निर्णय क्रमांक: संकीर्ण-२०२२/प्र.क्र.४/टीएनटी-१, दिनांक १७.०९.२०२२.

प्रस्तावना :-

दि. १७ मे २०१७ चा शासन निर्णय तत्कालीन स्थितीतील अतिरिक्त शिक्षकांना सामावून घेण्यासाठी काढण्यात आला. रात्रशाळेवर ३४ कोटी रुपयांचा अधिक वार्षिक खर्च दुबार शिक्षक कमी केल्याने वाचू शकेल असे शासनास अपेक्षित होते. रात्रशाळेतील कार्यभार वाढवून अर्धवेळ अंशकालिक शिक्षकांना पूर्णवेळ शिक्षक म्हणून अनुज्ञेय असलेल्या वेतनश्रेणीचे लाभ अनुज्ञेय राहील, असे या शासन निर्णयात नमूद होते. राज्यात सध्या १७६ रात्रशाळा असून फक्त मुंबईत १५०हून अधिक रात्रशाळा व रात्र कनिष्ठ महाविद्यालये आहेत.

उपरोक्त संदर्भ क्र.४ येथील शासन निर्णयान्वये रात्र शाळेतील शिक्षक शिक्षकेतर कर्मचा-यांच्या सेवाशर्ती व अन्य बाबीसंदर्भात निर्णय घेण्याकरीता मा. मंत्री, शिक्षण यांच्या अध्यक्षतेखाली उच्च स्तरीय समिती गठीत करण्यात आली होती. सदर समितीच्या बैठकीत दि. १७ मे, २०१७ रोजीच्या शासन निर्णयाच्या अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने रात्रशाळांच्याबाबत खालील बाबी निदर्शनास आल्या आहेत:-

- १) महाराष्ट्रातील खाजगी शाळातील कर्मचारी सेवा शर्ती नियम १९८१ मधील नियम २२(२) (ग) आणि २३(१) (ब) नुसार दुबार काम करण्याची सवलत देण्यात आलेली आहे. या अधिनियमाशी उपरोक्त शासन निर्णयातील तरतुदी विसंगत आहेत.
- २) रात्रशाळांमध्ये एकूण १,०९० शिक्षक आणि ३४८ शिक्षकेतर कर्मचारी मिळून १,३५८ असे दुबार कर्मचारी यांच्या सेवा समाप्त करण्यात आल्या. माध्यमिक रात्रशाळेतील ८६५ दुबार काम करणाऱ्या शिक्षकांच्या सेवा समाप्त केल्यानंतर त्यांच्या जागी दिवस शाळेतील १७४ अतिरिक्त शिक्षकांचे समायोजन करण्यात आले. शिक्षकच नसल्यामुळे बहुतांश रात्रशाळांमध्ये अध्यापनाचे काम सुरळीतपणे होऊ शकले नाही.

३) रात्र कनिष्ठ महाविद्यालयातील ११५ दुबार शिक्षकांना कमी करण्यात आले. त्यांच्या जागी दिवसाच्या कनिष्ठ महाविद्यालयातील अतिरिक्त शिक्षक उपलब्ध न झाल्यामुळे अध्यापनाचे काम पुर्णपणे बंद झाले. ही बाब लक्षात आल्यानंतर रात्र कनिष्ठ महाविद्यालयातील दुबार शिक्षकांची सेवा सुरु ठेवून त्यांचे वेतन पूर्वप्रमाणे अदा करण्याचे आदेश शिक्षण उपसंचालक यांनी दिले.

४) वरील आदेशानुसार पुन्हा दुबार शिक्षकांना कायम ठेवल्यामुळे रात्र कनिष्ठ महाविद्यालयाची प्रगती समाधानकारक दिसत आहे. तथापि माध्यमिक रात्रशाळांमध्ये दुबार शिक्षक कमी करण्यात आल्यामुळे या शाळांची पटसंख्या रोडावली आहे. तर गणित, विज्ञान आणि इंग्रजी या महत्त्वाच्या विषयांचे अध्यापन बंद पडले आहे.

५) दिवस शाळेतील अतिरिक्त शिक्षकांचे समायोजन रात्रशाळेत होऊ शकत नाही. अर्धवेळ अध्यापन करणाऱ्या शिक्षकांना पूर्णकालिन शिक्षकांचे वेतन देणे कायद्याने अनुज्ञेय नाही.

६) रात्रशाळेतील दुबार शिक्षकांना त्यांच्या अर्धवेळ सेवेसाठी अर्धवेळ वेतन श्रेणी देण्याचे शासन निर्णय १५ जुलै १९७४ व २६ नोव्हेंबर १९८० नुसार निश्चित झाले आहे.

७) राज्यशासनाने अधिनियम १९७७, सेवा नियम १९८१ (SS Code) निश्चित केले आहे. त्यातील रात्रशाळांबाबत असलेल्या (Chapter II, Section VII, ५४.३) तरतुदी नुसार रात्रशाळांचे दैनंदिन कामकाज अडीच तासांचे आहे. तर [Chapter II, Section VII, ६७.१ (a) (IV)] नुसार शिक्षकांचा कार्यभार अर्धवेळ राहील. सदर अधिनियमातील तरतुदीशी सुसंगत रात्रशाळांची व्यवस्था पूर्वप्रमाणे कायम करणे आवश्यक आहे.

८) रात्रशाळांचा महाराष्ट्रातील इतिहास मोठा आहे. महात्मा फुले यांना मारण्यासाठी सनातन्यांनी घातलेले मारेकरी त्यांना शरण गेले. त्यांना आणि अन्य कष्टकरी तरुणांना शिकवण्यासाठी पहिली रात्रशाळा महात्मा फुले यांनी सुरु केली. या रात्रशाळेत महात्मा फुलेच्या दिवस शाळेतील अनुभवी शिक्षक सावित्रीबाई फुले यांच्या मदतीने रात्री पुन्हा म्हणजे दुबार पद्धतीने शिकवू लागले. त्यामुळे अंशात: शाळा असूनही अनुभवी शिक्षकांचे गोळीबंद शिक्षण मिळू लागले. त्यातून धोँडिंबा नामदेव कुंभार हा महापंडित झाला.

९) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी परळ येथे राहत असताना सोशल सर्विस लीगच्या रात्रशाळेत संस्थापक कामगार नेते ना. म. जोशी यांच्या आग्रहानुसार अर्धवेळ अध्यापन केले आहे. म्हणजे दुबार पद्धतीने ते दोन वर्ष शिकवत होते. गिरणी कामगारांसाठी ही रात्रशाळा होती. त्यांनी स्वतः कुलाबा येथे दिवसभर काम करण्याऱ्या मुलांसाठी मुकुंदराव आंबेडकर नाईट स्कूल सुरु केले. त्यात अनुभवी दुबार शिक्षक नेमले. १ हजार रुपयांची वार्षिक ग्रॅंट दिली. मोफत पुस्तकांची व्यवस्था केली.

उपरोक्त पार्श्वभूमी विचारात घेऊन रात्रशाळेतील शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांच्या सेवा संदर्भातील धोरण सुनिश्चित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णयः-

वरील सर्व बाबी विचारात घेऊन रात्रशाळांतील विद्यार्थ्यांना अनुभवी शिक्षकांकडून दर्जेदार शिक्षण उपलब्ध करून देण्यासाठी व रात्रशाळांची गरज लक्षात घेऊन अधिनियम व वेगवेगळ्या समित्यांनी केलेल्या शिफारशी यांनी निश्चित केलेली व्यवस्था कायम करण्यासाठी १७ मे २०१७ चा शासन निर्णय अधिक्रमित करून याद्वारे खालील निर्णय घेण्यात येत आहे.

- १) राज्यशासनाने महाराष्ट्र खाजगी शाळांतील कर्मचारी (सेवेच्या शर्ती) विनियमन अधिनियम, १९७७ व महाराष्ट्र खाजगी शाळांतील कर्मचारी (सेवेच्या शर्ती) नियमावली, १९८१ व माध्यमिक शाळा संहिता निश्चित केले आहेत. त्यातील रात्रशाळांबाबत असलेल्या (Chapter II, Section VII, ५४.३) तरतुदी नुसार रात्रशाळांचे दैनंदिन कामकाज अडीच तासांचे राहील. तर [Chapter II, Section VII, ६७.१ (a) (IV)] नुसार शिक्षकांचा कार्यभार अर्धवेळ राहील.
- २) १७ मे, २०१७ च्या शासन निर्णयापूर्वी जे शिक्षक कार्यरत होते त्यापैकी नियमानुसार अनुज्ञेय असलेल्या शिक्षकांना नेमणूका देण्यात येतील. अशा रात्रशाळा वर्गामध्ये किमान विहीत प्रवेशित विद्यार्थी संख्या असणे आवश्यक राहील. तथापि, वित्तीय नुकसान टाळण्यासाठी रात्रशाळांमधील रिक्त पदांवर दुबार शिक्षकांच्या नियुक्त्या करण्यापूर्वी जिल्ह्यातील/विभागातील अनुदानित अथवा अंशतः अनुदानित दिवस अथवा रात्रशाळेत अतिरिक्त शिक्षक समायोजनासाठी उपलब्ध नाहीत याची खात्री संबंधित विभागीय उपसंचालक यांनी करणे आवश्यक राहील.
- ३) दिनांक २८ ऑगस्ट, २०१५ च्या शासन निर्णयानुसार विहित केल्याप्रमाणे विद्यार्थी संख्येवर संचमान्यता तसेच शिक्षक संख्या निश्चित करण्यात यावी.
- ४) मात्र वरीलप्रमाणे अनुज्ञेय होणारी शिक्षक संख्या अर्धवेळ शिक्षकांची राहील.
- ५) रिक्त जागांवर नवीन दुबार शिक्षक नेमताना दिवस शाळेतील नियमित शिक्षकाचा किमान ३ वर्षांचा अनुभव असणे आवश्यक आहे.
- ६) मुद्दा क्र. २ मधील तरतुदीच्या अधिनतेने रात्रशाळांमधील (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक) जे शिक्षक अर्धवेळ काम करत होते व आहेत तथापि जे कोणत्याही दिवस शाळेत नाहीत अशा शिक्षकांच्या सेवा यापुढेही कायम राहतील. ६ वर्षांहून अधिक काळ रात्रशाळेत सेवा केलेल्या अर्धवेळ शिक्षकांना दिवस शाळेत (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक) पवित्र पोर्टलमार्फत नियुक्तीद्वारे पूर्णकालीन सेवेची संधी मिळाल्यास त्यांना नियुक्तीनंतर ३ वर्षांचा परिवीक्षाधीन कालावधी माफ होईल.
- ७) विद्यार्थ्यांची गळती कमी करणे, शाळाबाह्य विद्यार्थ्यांना प्रवाहात आणणे व सभोवतालच्या परिसरातील मुले शिक्षणापासून वंचित राहणार नाहीत याची जबाबदारी शिक्षकांची आहे.
- ८) रात्रशाळेतील विद्यार्थ्यांना मोफत पाठ्यपुस्तके देण्यात येतील.

९) स्थानिक स्वराज्य संस्था/खाजगी व्यवस्थापनांच्या शाळा रात्रशाळांसाठी दिवसाच्या शाळेतील वर्गखोल्या रात्रीच्या अध्यापनासाठी विनामूल्य उपलब्ध करून देऊ शकतील.

१०) दिवस शाळा व मुंबई मनपाच्या शाळा व अन्य शहरातील मनपाच्या शाळा आपल्या प्रयोगशाळा, वाचनालये, खेळाची मैदाने तसेच स्वच्छता गृहे व पिण्याचे पाणी रात्रशाळांसाठी विनामूल्य उपलब्ध करून देऊ शकतील. शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचारी यांना महाराष्ट्र खाजगी शाळांतील कर्मचारी (सेवेच्या शर्ती) नियमावली, १९८१ मधील तरतुदी लागू राहतील.

११) सदर शासन निर्णयातील तरतुदी रात्रशाळांमधील माध्यमिक व उच्च माध्यमिक वर्गाच्या शिक्षकांना लागू राहतील.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेताक २०२२०६३०१७५४४२१८२१ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(समीर सावंत)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

- १) मा. राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मुंबई
- २) मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ३) मा. मंत्री, शालेय शिक्षण, मंत्रालय, मुंबई
- ४) मा. राज्यमंत्री, शालेय शिक्षण, मंत्रालय, मुंबई
- ५) मा. मुख्य सचिव यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई
- ६) अपर मुख्य सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- ७) प्रधान सचिव, ग्रामविकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- ८) प्रधान सचिव, नगरविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- ९) प्रधान सचिव, आदिवासी विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १०) प्रधान सचिव, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य, मंत्रालय, मुंबई
- ११) सचिव, इमाव, साशैमाप्र, विजाभज व विमाप्र कल्याण विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १२) आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- १३) शिक्षण संचालक (प्राथमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १४) शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १५) संचालक, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे.

- ૧૬) સર્વ વિભાગીય શિક્ષણ ઉપસંચાલક.
- ૧૭) સર્વ મુખ્ય કાર્યકારી અધિકારી, જિલ્હા પરિષદ.
- ૧૮) સર્વ આયુક્ત, મહાનગરપાલિકા.
- ૧૯) સર્વ શિક્ષણાધિકારી (પ્રાથમિક/ માધ્યમિક/નિરંતર), જિલ્હા પરિષદ.
- ૨૦) સર્વ પ્રાચાર્ય, જિલ્હા શિક્ષણ વ પ્રશિક્ષણ સંસ્થા.
- ૨૧) સર્વ મુખ્યાધિકારી, નગર પાલિકા શિક્ષણ મંડળ.
- ૨૨) સર્વ પ્રશાસન અધિકારી, નગર પાલિકા શિક્ષણ મંડળ.
- ૨૩) સર્વ શિક્ષણ નિરીક્ષક, બૃહન્મુંબઈ મહાનગરપાલિકા.
- ૨૪) નિવડ નસ્તી, ટીએન્ટી-૧ કાર્યાસન.